

Keisz Ágoston köszönőbeszéde a Martinkó András-díj átadásán*

Tisztelt Kuratórium! Kedves Tanárim, pályatársaim, tanítványaim! Kedves Barátaim és családtagjaim!

Szeptember 3-án, csütörtökön néhány magyartanár kollégával a tanárban töltöttük az időt, éppen lyukasóránk volt. Ahogy ilyenkor szokás, órára készültünk, csevegtünk, a tanévkezdés ügyes-bajos dolgait intéztük. Emlékszem, ütött-kopott kanapénkon üldögéltem, amikor hirtelen eszembe jutott, hogy vissza kellene hívni azt az ismeretlen számról érkezett nem fogadott hívást, amelyet előző este lefekvés előtt vettem észre véletlenül némán hagyott telefonomon.

Legnagyobb meglepetésemre bemutatkozásom után az ismeretlen telefonszámról egy kedves hang gratulált. Meglepetten visszakérdeztem, hogy mégis mihez, és közben lázasan próbáltam kutatni vélt vagy valós érdemeim között. A kedves hang gazdája, Korompay tanár úr ekkor arról tájékoztatót, hogy idén én nyertem el a Martinkó András-díjat, majd részletesen elmondta, hogyan fog lezajlani a díjátadás, és hogy beszéddel is készülnöm kell. Hebegve-habogva köszöntem meg a megtiszteltetést. Amikor letettem a telefont, először meredtem néztem magam elé, majd elújságoltam magyartanár kollégáimnak is a hírt, akik a beszélgetés rám eső részét, vagyis a köszönet és a megtiszteltetés érzetének erőteljes szavait hallhatták, ám azt nem, mit is köszönök meg. Kíváncsian várták hát a magyarázatot, mi is történt.

Azóta keresem magam is a magyarázatot, de nem igazán találom. A Martinkó András-díjat három évtizedes története során fiatal, pályájuk elején járó kutatók éppúgy megkapták, mint tapasztaltabb, a szakmában már teljesítményükkel nevet és elismerést szerzett tudósok. Nem kell hangsúlyoznom, hogy én magam egyik kategóriába sem tartozom. Valójában nem is vagyok hivatásos kutató, hanem kenyerem középiskolai tanárként keresem. Középiskolai tanárként, aki közel húszévnnyi tanítás után úgy érezte, hogy érdemes kivenni egy év fizetés nélküli szabadságot, és egy kicsit körülnézni az iskolán kívüli világban. Nem jutottam messzire: csak a könyvtárig és a szobáimig, ahol a két évre nyúlt alkotói (egy diákom szavaival: költői) szabadság ideje alatt rendeztem egy régóta fennálló, nyugtalanító adósságot, és megírtam végre Ungvárnémeti Tóth László ógörög–magyar költészetéről szóló disszertációm.

Ekkor, a munka során keletkezett a Martinkó-díjjal elismert tanulmány Ungvárnémeti Tóth László mintakövető költészetéről. Az eredetileg 2023 őszén konferencia-elődásként elhangzott gondolatmenetet a tanulmánnyá formálás közben jelentősen kibővítettem. A fő cél nem változott: rendszerbe kívántam foglalni Ungvárnémeti Tóth imitációs költészetének mintáit, az alkotás során követett eljárásait, az utánzás különböző formáit. Ezen belül különösen érdekelt a görögséghez fűződő viszonya és a kétnyelvűség kérdése. Ez a cél egészült ki munka közben azzal, hogy az imitáció 18. századi háttéréről, általános sajátosságairól is beszámoljak a tanulmányban, és elhelyezzem Tóth költészetét a mintakövető költészet különböző változatai között. Mindebben sokat segített, hogy közben megvédtem doktori disszertációm, és az opponensi vélemények, köztük Fórizs Gergely megállapításai éppen ebbe az irányba javasolták továbbépíteni az értekezés eredeti gondolatmenetét. Neki külön köszönöm a tanulmány megírásához nyújtott segítségét. Cikkemtől azt is reméltem, hogy abban Ungvárnémeti Tóth költészetének megértésén túl a korszakban gyakori mintakövető költészet megközelítéséhez is használható szempontokat találnak a kutatók.

A mintakövetés, az utánzás nem csupán a 18. és a 19. század fordulójának irodalmában meghatározó jelenség, hanem az emberi természet egyik ősi jellemvonása. Mint minden ilyen alapvető emberi tulajdonság, az utánzás negatív vagy pozitív tartalmat egyaránt hordozhat. Havalaki plagizál vagy egy dolgozat során túlzottan imitálja a másik munkáját, azt egyszerűen csalónak tartjuk. A gyerekek világában az „utánozó majom” kifejezés sem éppen dicséret. Az utánzás vádja pedig gyakran az eredeti gondolatok és ötletek hiányát, a szellemtelenséget jelenti.

Az utánzás azonban számos értéket is hordoz életünkben, hiszen mintákat követünk, amikor tanulunk, tudományos kérdésekkel fogalkozunk vagy éppen nyelvet tanulunk. Utánzással sajátítjuk el a társadalmi érintkezés alapvető formáit vagy éppen egy mesterség alapvető fogásait. Ezért is fontos, hogy el tudjuk különíteni az utánzás különböző típusait, így például a Sulzer által megkülönböztetett, tanulmányomban is kifejtett öntudatlan kopírozás, tudatos másolás és kreatív újrahasznosítás nem mindig könnyen elhatárolható kategóriáit. Ha a művészi utánzás különböző változataiból kiindulva a saját életünkre vetítve is átgondoljuk a tudatosan vállalt vagy öntudatlanul művelt imitáció különböző változatait, nagyobb hasznunkra válhat a mintakövetés.

Az utánzás kétarcú jelenségét Martinkó András elsőre furcsának ható megfogalmazással értékelte *A művészetek belső törvényszerűségeiről* című írásában: „az utánzás egyáltalán nem alsóbbrendű lelki készség”. Mondata mögött mintha az a feltételezés húzódna meg, hogy az utánzást sokan „alsóbbrendűnek” tartják, neki pedig védelmébe kellene vennie ezt a sajátos „lelki készséget”. Alighanem igaza lehet, hiszen a romantika kora óta a szellemi teljesítmények megítélésében a zsinórmérték az eredetiség, a minták számba gyűjtése csak ezután, az eredeti elemekhez viszonyítva következhet. Érdekes persze az is, hogy az élet számos más területén ez nem feltétlenül igaz: egy ügyes burkolótól, villanyszerelőtől vagy éppen egy felkészült tanártól aligha korszakos, új ötleteket várunk, sokkal inkább szakmája mintáinak pontos követését, adott helyzethez igazítását.

Martinkó András nagyszülei generációjához tartozott, személyesen nem ismerhettem. Életútján azonban – amennyire a nyilvános forrásokból meg tudom ítélni – fontos szerepet játszottak a mintakövetés folyamatai. A szegény szuhogyi bányászcsaládból származó Martinkó a mezőkövesdi gimnáziumban találkozhatott azokkal az értelmiségi mintákkal, amelyek megismerése, megértése a budapesti, majd a párizsi egyetemig vitte. Már gimnáziumi évei alatt nem csupán mintakövető, hanem mintaadó is volt, hiszen 14 éves kora óta korrepetált, magántanárként dolgozott.

Nem csoda tehát, hogy visszaemlékezése szerint gyakorlótanítása során első magyarórája után vezetőtanára, Alszeghy Zsolt így szólt hozzá: „Magát az Isten is tanárnak teremtette!” Ez a mondat a budapesti egyetem gyakorlógimnáziumában, vagyis a mai Trefort Gimnáziumban hangzott el, ahol én is magyar szakos vezetőtanárként dolgozom. Tudom, mit jelent az az érzés, amikor egy tanárjelölt már az első órájára szinte kész, ragyogó tanárszemélyiséggé érkezik. Nem sűrűn látunk ilyet, és talán egyre kevesebbszer fogunk ilyen tehetségekkel találkozni a tanári pályán, ám amikor ott áll előttünk, egyértelműen fölismerjük és megcsodáljuk. Nagy öröm olyan órán ülni, mint amelyet a fiatal Martinkó tarthatott.

Martinkó András ezt követően – nem teljesen önszántából – egészen 1950-ig, vagyis közel 38 éves koráig középiskolai tanárként dolgozott az ország különböző pontjain. Nem tudom, ő maga hogyan élte meg ezt az időszakot, később a tanári hivatáshoz a „függetlenség” és a „szépség” szavakat kapcsolta. Interjúiban folyamatosan a világra való rákérdezés képessége, a kíváncsiság áll tudósi, emberi ars poeticája középpontjában. Ezt az attitűdöt aligha lehet jobban formálni máshol, mint a középiskolában, ahol kisebb és nagyobb kamaszok maguk is folyamatosan kérdeznek, sőt megkérdőjeleznek, teremtő kötekedésük pedig ébren tartja és fejleszti az arra

fogékony szellemet. Ez nem csupán tiszta gondolkodásra, hanem világos megfogalmazásra is tanít. Tanárként megtanulhatja az ember, hogy egy tudományos probléma nem lehet olyan bonyolult, hogy egy jó eszű gimnazista diáknak ne lehetne elmagyarázni, csak a megfelelően világos szavakat és mondatokat kell megtalálni hozzá. Éppen ezért Martinkó tanári időszakának talán köze van világos, jól strukturált, ám olykor az élőbeszéd élénkségét is mutató értekező stílusának kialakulásához.

Martinkó András számára kutatásaiban, szakmai munkájában szintén fontos szerepet játszott az utánzás vizsgálata. Noha tudomásom szerint elméleti szempontból részletesen nem fejtette ki, ő maga is használta a róla elnevezett díjjal megtisztelt cikkemben is körüljárt megkülönböztetést, amely a más műalkotások utánzását a természet utánzásával állítja szembe. Az *európai klasszikus Petőfi* című tanulmányában a romantika lényegét abban látja, hogy a romantika írói számára „*a művészet nem az antikvitás, egyáltalán nem előző minták, hanem a »természet« utánzása, más szóval: »a természet« törvényei azonosak a művészet törvényeivel*”. Petőfi nagysága pedig szerintem éppen abban áll, hogy „*páratlan költői eljárással megvalósítja a lírában a természet utánzását*”.

Kedves Barátaim!

A Martinkó András-díj leírása „*életében sokat mellőzött, de kutató személyiségével, tudós etikájával és egész életművével példaadó*” személyiségként jellemzi a díj névadóját. A nyilvánosan elérhető forrásokban kevés információ van arról, mit jelent ez a mellőzöttség. Talán a fokozatokban és pozíciókban megnyilvánuló formális tudományos elismerés kései érkezésére utal ez a megfogalmazás, vagy valami olyasmire, ami csak a magyar irodalomtudomány kollektív emlékezetében ismert, nem írott dokumentumokban. Jó volna, ha a közös emlékezetet minél inkább rögzíteni tudnánk, hogy a később érkező generációk számára is lehetőség nyíljon megismerni azokat a sokszor csak a szóbeli hagyományban megőrzött nehéz élethelyzeteket és dilemmákat, amelyek a nagy tudományos teljesítmények mögött meghúzódhatnak.

Mert az nem lehet kérdés, hogy Martinkó András több területen úttörő munkássága ma is élő hatást fejt ki. Őszinte kíváncsisága, szerteágazó érdeklődése, ebből következően kutatómódszertani újíto szelleme példaként szolgál mindannyiunk számára. Erős hatása abban is megnyilvánul, hogy a számos kiváló, 19. századi témákkal foglalkozó irodalomtörténész közül 1996-ban éppen őt választották ki arra, hogy a korszakkal foglalkozó kutatásokat elismerő díj névadója legyen.

Különleges megtiszteltetés tehát átvenni a Martinkó András-díjat. Egyrészt azért, mert idén éppen 30. alkalommal adják át ezt a megjelenésében is szép elismerést. A kerek szám is arra ösztönöz, hogy újra és újra végignézzem a díjazott tanulmányok listáját, amelyek közül több, köztük például Tóth Orsolya írása Kazinczy Winckelmann-élményéről saját vizsgálódásaimra is nagy hatással volt. Sokat kell még nézegetnem a Martinkó András-díj kitüntetettjeinek nagyszerű listáját az Irodalomtudományi Intézet honlapján ahhoz, hogy valóban elhiggyem: ennek a sornak a legújabb eleme éppen az én tanulmányom.

Másrészt azért érzem különleges megtiszteltetésnek ezt a díjat, mert a tudományos pályán későn, igazából csak a negyvenes éveim közepén induló kutatóként formálisan is nagy megerősítést ad az elvégzett munkához. Szerencsére eddig sem voltam híján a támogatásnak, a biztatásnak és a jó szónak, amelyeket ezúttal is köszönök mindenkinek, aki bármilyen módon – témavezetőként, opponensként, hozzászólóként, olvasóként, szerkesztőként, érdeklődőként –

reagált mindarra, amit az utóbbi években kigondoltam. Fontos ez a megerősítés, mert kutatásaimat kenyérkereső állásom mellett, egyfajta szabadidős tevékenységként, mondhatni hobbiként végzem. Ennek megfelelően az igényeim is szerények: már az is elégedettséggel és büszkeséggel töltene el, ha biztosan tudnám, hogy a számomra igazi példát, mintát jelentő, nagyszerű szellemi teljesítményre képes kutatók elolvassák és komolyan veszik a munkámat.

Harmadrészt nem csupán az elmúlt harminc év kiváló teljesítményei teszik különlegessé számomra azt, hogy a díjazottak listáján az utolsó név most az enyém. Az utolsó előtti név ezen a listán ugyanis Bodrogi Ferenc Mátéé, aki már nem lehet itt ma velünk, hogy szellemes gondolataival, finom empátiájával, emberi odafordulásával gazdagítsa összejöveteletünket. Ferivel nem voltunk közeli barátok, mégis tudtunk egymásról, figyeltünk egymásra. Összekötött minket a 19. század elejének magyar irodalma iránti érdeklődésünk és a magyartanítás ügye iránti elkötelezettségünk. Jó volt mindkét témában eszmét cserélni vele, és fáj, hogy nem lett és nem is lehet már mélyebb ez a barátság. Fáj az is, hogy nem találkozhattunk újra, amikor júniusban Debrecenben a magyartanítás szabadságáról tanácskoztunk. Mennyire örült volna annak, ami ott és akkor elkezdődött.

Amikor tehát tiszta szívemből megköszönöm a kuratóriumnak, hogy 2026-ban tanulmányomat tisztelte meg a díjjal, ezt a különleges pillanatot és az idei díjat pályatársam, a Martinkó András-díj tavalyi díjazottja, Bodrogi Ferenc Máté emlékének ajánlom.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet.

**Elhangzott 2026. szeptember 25-én a HTK Irodalomtudományi Kutatóintézetben.*